

DE ROTTERDAMSE NANA

Wim Bonis

In de 90'er jaren van de vorige eeuw waren er serieuze plannen om een nieuw museum te bouwen in Rotterdam aan de Schiedamse Vest – een museum dat gewijd zou zijn aan het menselijk lichaam en gezondheid, en dat *Asklepion* zou moeten gaan heten. De bezoekers zouden in dat museum een wandeling kunnen maken door het menselijk lichaam, waarbij zij en passant zouden worden geïnformeerd over de betreffende lichaamsdelen en organen van de mens. De ingang van dat museum zou een gigantisch vrouwenbeeld worden van 30 meter hoog, een zwangere vrouw, die op kleurige wijze vorm gegeven zou worden door de kunstenares Niki de Saint Phalle. Het beeld had ook al een naam: *Nana*. De Saint Phalle had eerder dergelijke Nana-beelden gemaakt, en Rotterdam zou haar eigen Nana krijgen, prominent aan het water van de Maas en uitkijkend over de Rotterdamse binnenstad.

Toen er een bericht in de pers was verschenen over het te bouwen Asklepion, werd mijn aandacht er op gevestigd en wel in het bijzonder op deze Nana van Niki de Saint Phalle. Het was mij eigenlijk direct duidelijk dat dit beeld uitdrukking gaf aan een symboliek die teruggaat tot ver in de prehistorie. Ik had me al een poos verdiept in de religiebeleving in de prehistorie en het verband van Nana met deze prehistorische verbeelding van de religieuze beleving viel mij gelijk op. Omdat er in de presentatie van dat beeld in de media met geen woord werd gerept over de symboliek en alle nadruk lag op de reis door het menselijk lichaam, besloot ik een artikel te schrijven over deze symboliek en het in te sturen naar het Algemeen Dagblad. Tot mijn verbazing reageerde de redactie van het AD direct heel enthousiast en niet lang daarna werd mijn artikel, vergezeld met een grote kleurenfoto van het Nana beeld, in deze krant gepubliceerd. Nog groter was mijn verbazing toen de directeur van het Asklepion niet lang daarna telefonisch contact met mij zocht. Ik had met mijn artikel blijkbaar een totaal nieuwe dimensie aan het museum toegevoegd. Ik werd uitgenodigd voor een gesprek en ook tijdens dat gesprek was men heel enthousiast over mijn bijdrage. Het heeft er uiteindelijk toe geleid dat mijn verhaal over de symbolische dimensie van het Nana-beeld een centraal onderdeel is gaan uitmaken in de nieuwe folder ter presentatie van Asklepion.

Ik weet niet wat er daarna precies is misgegaan. Ik weet dat er eerder problemen waren geweest met het eerste ontwerp voor het Nana-beeld. De Rotterdamse Gemeenteraad had er om een aantal redenen bezwaar tegen gemaakt. De Saint Phalle had daarop een tweede ontwerp gemaakt, dat wel door de Rotterdamse Gemeenteraad werd goedgekeurd. In de pers werd al gemeld dat het project door zou kunnen gaan, maar het museum en dus ook het Nana-beeld is er in ieder geval nooit gekomen. Over het verdere verloop van de ontwikkelingen ben ik nooit op

de hoogte gehouden. Ik neem aan dat men de financiering van het geheel niet rond heeft gekregen en dat daarmee het hele project niet is doorgegaan. Dit is echt heel jammer, want volgens mij zou het aanzien en de uitstraling van Rotterdam absoluut getransformeerd zijn door de 30 meter hoge zwangere Nana aan het Schiedamse Vest. Het Nana-beeld zal er ook nooit meer komen omdat Nicky de Saint Phalle in de tussentijd helaas is overleden.

Omdat woorden natuurlijk nooit de uitstraling van een beeld helemaal kunnen vangen, geef ik hier een (door mij geschilderde) impressie weer van het laatste ontwerp van de Rotterdamse Nana.

Het is overigens frappant dat er inmiddels wel een ander museum over het menselijk lichaam is geopend, namelijk *Corpus*, vlakbij Leiden langs de A44. Ook bij dit museum zien we een grote mensfiguur ter grootte van het gebouw, die van grote afstand al is te zien en onderdeel uitmaakt van het museum waarin de reis door het menselijk lichaam kan worden gemaakt. Maar in dit geval is het geen gigantische zwangere vrouwspersoonage, maar duidelijk een man, die voor zover ik weet geen naam draagt. Een belangrijk verschil is ook dat men niet via het beeld het museum binnenkomt, zoals bij Asklepion wel de bedoeling was. Maar de ideeën waar Asklepion en Corpus uitdrukking aan geven – de reis door het menselijk lichaam en de aandacht voor de gezondheid – zijn wel identiek. Ik weet niet of er een link bestaat tussen Asklepion en Corpus, of het ter ziele gegane Asklepion-project op de één of andere manier nieuw leven is ingeblazen via Corpus. Ik heb er in ieder geval nooit iets over gelezen. Mocht dat wel zo zijn, dan heeft men er blijkbaar voor gekozen om de mythische en symbolische

dimensie helemaal te laten zijn voor wat dit is en zich uitsluitend te concentreren op het lichaam zelf. Zelfs als de link tussen beiden niet bestaat, vraag ik me toch af waarom bij Corpus voor de verbeelding van het menselijk lichaam is gekozen voor een robotachtige man. Zou in dit verband een kleurig beeld van een zwangere vrouw toch niet veel meer voor de hand hebben gelegen?

Op verzoek van de directie van Asklepion heb ik indertijd mijn krantenartikel herschreven en aangevuld op het gebied van de symboliek van Nana. Het is die versie die hieronder wordt weergegeven. Ik heb er voor gekozen vrijwel niets daarin aan te passen, en de woorden weer te geven zoals ik die toen – in 1998 – heb geschreven.

Leiden, november 2014

DE DYNAMISCHE SYMBOLIEK VAN NANA of

NANA IN SYMBOLISCH PERSPECTIEF

De culturele context, van waaruit het beeld van Nana begrepen kan worden, wordt hieronder vanuit drie verschillende invalshoeken benaderd. De eerste betreft Nana als onderdeel van Asklepiion. De tweede betreft de plek waar zij zal komen te staan, in een maritieme omgeving aan de Maas. De derde betreft Nana als afspiegeling van de huidige tijdsgeest, op de grens van de 21ste eeuw.

1. Nana als onderdeel van Asklepiion

Alhoewel de 'Reuzin van Rotterdam' ultramodern oogt en als vernieuwende kunst wordt beschouwd, geeft zij uitdrukking aan een zeer oude traditionele symboliek. Vanuit die optiek beschouwd is het niet juist over Nana te oordelen door alleen haar uiterlijke kenmerken in ogenschouw te nemen. Haar uiterlijke vorm dient er slechts toe de kijker uit te nodigen om toe te treden tot haar binnenwereld, de essentie van haar wezen. Hieraan kan – wanneer Asklepiion er staat – gehoor gegeven worden door een bezoek te brengen aan de tentoonstelling, maar belangrijk is ook dat de verbeelding gestimuleerd wordt door het Nana-beeld. Twee elementen zijn hierbij van belang, namelijk de nadruk op haar zwangerschap, en het feit dat zij hol zal zijn om onderdeel uit te kunnen maken van de tentoonstellingsruimte.

De symboliek, die bij Asklepiion tot uitdrukking komt, blijkt diep te wortelen in de religie. Wat de naam van Asklepiion betreft, is het algemeen bekend dat deze is afgeleid van Asclepius, de Griekse god van de geneeskunst. Nana's religieuze achtergrond is echter veel minder bekend. Allereerst moet er op gewezen worden dat de immense omvang van het beeld, 30 meter hoog, reeds wijst op bovenmenselijkheid. De bezoeker zal zich klein tegenover haar voelen. Maar daarnaast is de naam 'Nana' geen onbekende in de mythologie. Nana was een Armeense moedergodin (1). Zij was ook de maagdelijke moeder van Attis, de geliefde van Cybele. Verder wordt zij in de vergelijkende mythologie o.a. geassocieerd met de Soemerische godin Inanna, en zelfs met Sint Anna, de moeder van Maria en dus grootmoeder van Jezus, die ook in onze streken lange tijd vereerd is (2).

Nana's moderne, nogal abstracte vormgeving grijpt niet terug naar de klassieke oudheid van de Grieken en Romeinen. Om haar achtergrond werkelijk te leren kennen, moeten we verder terug in de tijd gaan, tot ver in Europese prehistorie. In het Paleolithicum, de Oude Steentijd ($\pm 30.000 - 8.000$ v.Chr), blijken

uitbeeldingen van dikke zwangere vrouwen in heel Europa erg populair te zijn geweest. Van Frankrijk tot Rusland zijn vrouwenbeeldjes opgegraven, die zich qua figuur verbluffend goed laten vergelijken met Nana. Evenals bij Nana, wordt bij hen de aandacht geconcentreerd op het centrale gedeelte van het lichaam, terwijl het hoofd en de ledematen van ondergeschikt belang zijn. Deze beeldjes zijn indertijd - gezien door een Victoriaanse bril - vanwege hun nogal opvallende lichamelijke abusievelijk als 'Venussen' de geschiedenis in gegaan: o.a. de Venus van Willendorf, van Laussel. Nu echter weten we dat zo'n vruchtbaarheidskenmerk in een veel ruimere zin begrepen moet worden. Het waren moedergodinnen, die het cyclisch proces van het leven, waar de mens maar een onderdeel van uitmaakt, in zijn totaliteit omvatten (3). Ook Nana moet in die ruimere zin begrepen worden.

Een mogelijk bezwaar tegen deze vergelijking is dat deze paleolithische beeldjes, in tegenstelling tot Nana, van minuscule omvang waren, nooit groter dan enkele decimeters. De 'grootte' van deze godinnen was op een andere manier echter onmiskenbaar aanwezig, en wel in de natuur zelf. Uit diezelfde periode dateren de vermaarde beschilderde grotten, zoals die van Lascaux in Frankrijk en van Altamira in Spanje, waarvan is aangetoond dat ze in nauw verband stonden met de godinnebeeldjes. De meesten zijn namelijk bij een grottingang gevonden.

Volgens sommige deskundigen hebben deze onderaardse, natuurlijke holten gefunctioneerd als enorme spirituele baarmoeders. Dergelijke 'zwangere' ruimten hadden vanouds een religieuze functie, in die zin dat zij bestemd waren om een spiritueel groeiproces, een wedergeboorte, in de mens te initiëren. De aarde werd beschouwd als Moeder Aarde (4). De idee daarachter, welke de essentie uitdrukt van vrouwelijke symboliek, is eigenlijk nooit verloren gegaan. In het Neolithicum, de Nieuwe Steentijd (\pm 7000 - 3000 v. Chr), de periode waarin de landbouw ontdekt en verspreid werd, ging de mens ertoe over die holle grotsfeer ook eigenhandig na te bouwen. Van veel megalithische bouwwerken uit die tijd, die vooral zijn aangetroffen in Ierland, Schotland en Bretagne, is bekend dat ze een baarmoeder of een vrouwenlichaam uitbeelden (5). Weer later, in de Middeleeuwen, kwam in kathedralen – Maria versteend als Notre Dame of Onze Lieve Vrouwe – datzelfde principe tot uitdrukking. Bij allen zien we hoe de godinnenwereld de mens als een heilige matrix omsluit, ter voortbrenging van nieuw leven. Ook de holle binnenwereld van Nana sluit aan bij deze traditie. De bezoeker van Asklepiion wordt in de gelegenheid gesteld zich bewust te worden van zijn eigen gezondheidstoestand, zijn zelfkennis hieromtrent te vergroten.

De Middeleeuwse kathedralen laten zich overigens ook nog op een andere wijze met Asklepiion vergelijken. Bij beiden zijn god en godin gehuisvest onder één dak. In de Middeleeuwen waren dat God en Maria, bij Asklepiion is dat Asclepius en Nana. Opvallend is hierbij dat het vrouwelijke element tastbaar via het gebouw

tot uitdrukking komt, terwijl het mannelijke element onzichtbaar aanwezig is. Dit feit onderstreept twee verschillende scheppingsprincipes. Een god is altijd een bovennatuurlijk wezen dat buiten of boven zijn schepping staat, terwijl een godin van binnenuit scheidt en daarom tastbaar deel uitmaakt van het geschapene.

Het is in dit verband ook interessant te zien hoe, ondanks herhaalde pogingen door de geschiedenis heen tot het scheppen van een exclusieve mannenwereld, het vrouwelijke de kop op blijft steken. Dit was in het Christendom het geval, en dat gebeurt nu in de wetenschappelijke wereld. Die terugkeer van het vrouwelijke laat zich vooral zien in de herintegratie van wetenschap en religie. Waar de wetenschap zich eeuwenlang beperkte tot datgene wat met bewijs via zintuiglijke waarnemingen en metingen met instrumenten bewezen kon worden, had de religie de niet-meetbare, onzichtbare wereld onderdeel gemaakt van haar zoektocht. De materie, dus ook het lichaam, was het exclusieve domein van de wetenschap geworden, terwijl de religie zich uitsluitend nog bekommerde om de geest. De wetenschap is echter minder objectief gebleken als ooit gedacht werd en blijkt zeker ook wel geloofsaspecten te kennen. De plaatsing van het lichaam buiten de religie blijkt een specifieke Christelijke erfenis te vertegenwoordigen, en is zeker niet universeel. Er zijn genoeg religieuze tradities bekend, die juist een positieve plaats aan het lichaam hebben toegekend (6).

Het begrip 'Religio' – het herverbinden van de mens met de natuur – toont al aan dat er oorspronkelijk niet zo'n tweedeling wetenschap/religie of lichaam/geest heeft bestaan (7). Zowel wetenschap als religie hebben altijd gezocht naar de grond van het bestaan. En de nieuwste opvattingen binnen de fysica maken wederom duidelijk hoezeer beiden elkaar aanvullen (8). Met betrekking tot de lichamelijke gezondheid, het centrale thema van Asklepien, geeft Nana uitdrukking aan deze herontdekte eenheid van lichaam en geest.

2. Nana in een maritieme omgeving

Ook los van Asklepien blijkt Nana op de juiste plaats te staan, vlakbij de rivier. Bronnen, rivieren en zeeën werden altijd bij voorkeur verbeeld door godinnen of mysterieuze vrouwelijke wezens. Wat deze laatste betreft kenden de Europese kust- en rivierstreken tot voor kort rijke verhalentradities waarin nymphen, sirenen en meerminnen figureerden. Menige scheepsboeg was ooit versierd met beeld van een zeemeermin. Het Latijnse 'mare', dat o.a. doorklinkt in 'meermin' en 'maritiem', beschouwt de zee als een moeder. Veel Europese rivieren zijn in het verre verleden naar godinnen genoemd (9). De Rijn, vooral wat het Duitse gedeelte betreft, stond tot in de Romeinse tijd bekend om zijn Matrona (of Matres) verering. Nu is het zo dat deltagebieden – plekken waar rivier en zee

elkaar ontmoeten – zich altijd in het bijzonder hebben geleend voor een dergelijke godinnenverering. Een delta stond (en staat) symbolisch voor de vrouwelijke generatieve kracht en de poort van het leven (10).

Wat het Rijn-Maas-Schelde gebied betreft, zijn er genoeg archeologische vondsten gedaan, die wijzen op het symbolisch belang van dit deltagebied. De belangrijkste daarvan betreffen die van de altaarbeelden van de godin Nehalennia, waarvan er in Zeeland bij Domburg (in 1647) en bij Colijnsplaat (in 1970/71) in totaal meer dan 200 gevonden zijn. Hoewel de beelden van Romeinse makelij zijn (uit ± 200 n. Chr), staat vast dat Nehalennia een inheemse godin is. Alhoewel zij qua vormgeving absoluut niet op Nana lijkt, stond niettemin ook bij haar de vruchtbaarheid centraal. Zij wordt vaak afgebeeld met een mand vol vruchten, en op de zijkant van de beelden komt regelmatig de hoorn des overvloeds voor (11). Wat de moedergodin betreft, ligt de vruchtbaarheid van het land (Nehalennia) en die van de mens (Nana) in elkaar's verlengde.

Interessanter wellicht voor de maritieme betekenis is Nehalennia's associatie met de scheepvaart. Zij werd voornamelijk door handelaars vereerd, die de zee overstaken om zaken elders te doen. Het hoeft geen betoog dat in Rotterdam, in haar hoedanigheid als wereldhaven, de scheepvaart ook centraal staat. Alhoewel ten tijde van de Nehalennia-cultus het centrum van handel wat zuidelijker lag, moet niet vergeten worden dat het hele vlakke westen van Nederland tot het Rijn-Maas-Schelde deltagebied hoort. Via Nana zal weer uitdrukking gegeven worden aan de oude wortels van de maritieme sfeer in dit deltagebied. Zij zal de uitstraling van Rotterdam als 'Waterstad' eer aan doen.

Natuurlijk is het waar dat vandaag de dag de Maas gewoon zakelijk beschouwd wordt als een verkeersader ten behoeve van de scheepvaart en de economie. Maar juist dan is het verfrissend voor een stad als Rotterdam, die een nogal eenzijdig zakelijk image heeft opgebouwd, om wat meer verbeeldende, poëtische elementen aan dit image toe te voegen. Nana zal met haar ronde, kleurige vormen verwijzen naar het organische van de natuur, en zal daardoor de mechanistische uitstraling van de Rotterdamse skyline doorbreken.

3. Nana als afspiegeling van de huidige tijdsgeest

Er zijn al heel wat steden in de wereld waarover bovenmenselijke vrouwenfiguren waken. In de oudheid, bijvoorbeeld, ontleenden Athene en Rome hun bestaansrecht direkt aan een godin (12). En Rotterdam's grote voorbeeld, New York, heeft zijn Vrijheidsbeeld, dat ook aan het water staat en van binnen bezocht kan worden (13).

Er is echter een belangrijk onderscheid tussen Nana en het Vrijheidsbeeld. Haar

vormgeving grijpt niet terug naar Griekse of Romeinse voorbeelden, maar naar de prehistorie. Werd lange tijd die periode enerzijds verguisd als heidens en barbaars, en anderzijds opgehemeld als de paradijselijke tijd van de 'nobele wilden', door de bundeling van moderne onderzoek disciplines (waaronder archeologie, mythologie, psychologie en antropologie) krijgt men tegenwoordig een ander, realistischer beeld van die periode. De herontdekking van plaats van de godin in de 'primitieve' religiebeleving heeft daar in belangrijke mate toe bijgedragen. Omdat ook buiten de academische kringen de belangstelling is toegenomen, zal de prehistorie uiteindelijk een waardig deel van ons cultureel erfgoed kunnen worden.

Deze hernieuwde belangstelling is deels ook het resultaat van het spirituele vacuüm, dat is ontstaan als gevolg van een te exclusieve materialistische levensopvatting in onze samenleving. Omdat tegelijkertijd het patriarchale systeem met steeds meer vraagtekens wordt omgeven, heeft de godin, als religieus principe voor onze eigen tijd, een belangrijke plaats gekregen binnen deze nieuwe spiritualiteit. (14). Nana past helemaal in dit tijdsbeeld. Omdat zij als godin van binnenuit schept, is haar aanwezigheid overal voelbaar in de omringende natuur. Het is voorstelbaar hoe een dergelijke natuuropvatting tot meer respect voor het leven leidt en ook de ecologische balans ten goede komt.

Wat Rotterdam betreft, zou Nana ook nog van belang kunnen zijn bij het achterlaten van het tweede wereldoorlog-trauma. Terwijl er veel monumenten opgericht zijn ter herinnering aan de vernietiging van 40-45, verwijst Nana naar een koesteren van het nieuwe leven. Zij geeft aan dat het tijd wordt om vooruit te kijken naar wat gaat komen. In die zin verbeeldt Nana, naast haar symbolische verbinding met het verre verleden, ook het ideaal van de stad van de toekomst. Via haar kijken we zowel terug als vooruit.

Noten

(1) The Encyclopedia of Gods - Michael Jordan, Kyle Cathie Limited, 1992, p. 205.

(2) The Woman's Encyclopedia of Myths and Secrets - Barbara G. Walker, HarperSanFrancisco, 1983, p. 38 e.v., 428/429, 717; Over de Sint Anna-verering in onze streken: Heilig Familieleven - Ton Brandenburg, Sun, 1990.

(3) The Myth of the Goddess - Anne Baring/Jules Cashford, Arkana, 1991, p. 3/15.

(4) The Myth of the Goddess, p. 15/18; Myths, Dreams and Mysteries - Mircea Eliade, Harper & Row, 1960, p. 171; The Language of the Goddess - Marija Gimbutas, HarperSanFrancisco, 1989, p. 151; The Great Mother - Eric Neumann,

Princeton University Press, 1972, p. 44 e.v.

(5) The Language of the Goddess, p. 149/157.

(6) Een bekend voorbeeld is de Tantra uit India. Verder interpreteert elke religie, die een plaats biedt aan de dans, het lichaam op een positieve manier.

(7) The Myth of the Goddess, p. 850.

(8) Enkele boeken die deze ontwikkeling tot onderwerp hebben: The Tao of Physics, Fritjof Capra, Bantam Books, 1977; The Dancing Wu Li Masters, Gary Zukav, Flamingo, 1984; The Physics of Angels - Matthew Fox/Rupert Sheldrake, HarperSanFrancisco, 1996; Wholeness and Implicatie Order - David Bohm, Routledge, 1980; Where Science & Magic Meet - Serena Roney-Dougal, Element, 1991.

(9) Bijvoorbeeld, in Frankrijk klinkt Sequana door in de Seine, en de Matrona in de Marne. De naam 'Matrona' verwijst naar de moedergodin. In Ierland gaf Boann haar naam aan de Ierse Boyne.

(10) An illustrated encyclopedia of tradionals symbols - J.C.Cooper, Thames and Hudson, 1978, p. 50.

(11) Deae Nehalenniae, gids bij de tentoonstelling, 1971. Het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden heeft een aanzienlijke collectie van haar beelden.

(12) The Encyclopedia of Gods, p. 35, 258.

(13) Monuments & Maidens - Marina Warner, Vintage, 1996, p. 3/17.

(14) Een greep uit het enorme aanbod: Return of the Goddess, Edward C. Whitmont, Arkana, 1987; The Goddess Re-awakening - comp. Shirley Nicholson, Quest Books, 1989; Uit naam van de Godin - Red. Heleen Crul - Gottmer, 1985; The Chalice and the Blade - Riane Eisler, Pandora, 1990.